

בענין חומש דברים אימתי נאמר למשה וישראל המצוות המחודשות בו.

ענף ג'

מסמך מס' 1234567

בסה"מ]. אמנם במה שכתב הרמב"ן ביחס לישראל צ"ת מה כונתו דיש לפרש שלא נאמרו לישראל באמת רק בזמן חומש דברים וע"ז כ' ב' הסברים או שלא נהג בהם או משום שאינן תדירות, אמנם יש לפרש דבאמת נצטוו כבר בהכל לפנ"כ רק שבא הרמב"ן לבאר מ"ט לא נכתבו מצוות אלו בחומשים האחרים, וביאר שהיות שלא נהגו במצוות אלו עדין לכן איחרה התורה לכותבם, א"נ משום שאינן תדירות, ולשון הרמב"ן שכ' אבל לא נכתבו משמע כדרך זו שבא לבאר רק לענין הכתיבה ולא לגבי הזמן שנצטוו, אך עיקר הסברי הרמב"ן מבוארים טפי לדרך א', שהסבריו מבארים למה לא נאמר לישראל קודם משנה תורה דלא נהגו בזה, או שלא שכיח ולא היה צורך ללמדם עדין, דלדרך הב' שבא לבאר מ"ט לא כתוב קודם משנה תורה מה התירוץ שלא שכיח או שלא נהגו. הלא ס"ס תורה היא וצריך להכתב באיזה מקום, ולמה לחומש דברים יש עדיפות שיכתב שם הדברים שלא שכיחים ושלא נהגו עדין, ועיין.

(ט) וכדרך הא' הבינו האברבנאל והרדב"ז את שיטת הרמב"ן, שרצה לומר שלא נאמר לישראל המצוות החדשות שבחומש דברים, וכדלהלן.

(יח) וּלְהַשְׁלִימָת הַעֲנִין נבוא לחומש דברים שהרבה מצוות מחודשות נאמרו שם, ואימתי היה זמן ציוויים, והנה הרמב"ן בהקדמתו שם כתב בזה"ל ועוד יוסיף בספר הזה קצת מצוות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע, והגירושין באשה ועדים זוממין וזולתן, וכבר נאמרו לו כולם בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו, ו"על כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית, אבל לא נכתבו המצוות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצוות רק בארץ אע"פ שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ. עכ"ל.

הנה מבואר בדברי הרמב"ן שמשם ודאי ידע את כל המצוות שבחומש דברים דהכל נאמר לו או בסיני או באוה"מ בשנה ראשונה עד המרגלים [ומבואר מזה להדיא כמו שהובא בענף א' (אות ה')] שלדעת הרמב"ן לא בהכרח שכל התרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני, כמפורש בדבריו

יח. ע"י בסוף ענף ב' שהובא מש"כ בזה המבי"ט בבית אלקים שער היסודות פל"ו.

לישראל באותו הזמן שנאמר להם מצוות אלו, וע"ש שאין לנו לשאול ולחפש טעמי ה' מה נשתנו מצוות אלו שנאמר לישראל מאוחר משאר המצוות ע"ש, והנה לא כ' הרדב"ז לבאר איך דבריו מתישבים עם החז"ל שכל המצוות כללותיהן ופרטותיהן נאמרו מסיני (תו"כ ר"פ בהר), אמנם הדברים מתבארים לפי מה שהארכנו בענף א' שיש מפרשים שלא קאי על כל המצוות ע"ש באורך, והנה דברי הרדב"ז מסייעים לזה.

כ) ונהדר לשיטת הרמב"ן (לפי"מ שהבינוהו האחרונים) שהמצוות המיוחדות בחומש דברים לא נאמרו לישראל לפני"כ, והזכיר גם כמה דוגמאות לזה מצות יבום, דין מוציא שם רע, עדים זוממין וגירושי אשה וזולתן, ויש להעיר דלכאור' מצות יבום מוכח שכבר נאמר להם דאיתא בב"ב קיט: שבנות צלפחד טענו טענתן בשעה שמשה היה יושב ודורש בפרשת יבמין. וצ"ע.

והנה מצות קריאת שמע גם נכתב בחומש דברים ויל"ע אם אכן לשיטת הרמב"ן והרדב"ז נאמר לישראל רק בסוף המ' שנה, ועי' רש"י בלק (במדבר כג-כד) על הפסוק הן עם כלביא יקום, שנראה שהיו מקימים כבר קודם, ולכאור' יש להוכיח כן ביותר דהלא נצטוו במצות תפילין בפרשת בא תיכף אחר שיצאו ממצרים, וקי"ל במנות כח. ד' פרשיות שבתפילין מעכבין זה את זה, וא"כ ע"כ שנצטוו גם על שמע והיה אם שמוע, ובאמת שכן כתב בחי' המיוחס לרשב"א מנחות לד. שע"כ נצטוו בני"י בפרשת שמע

דהרדב"ז בשו"ת (ב' אלפים קמג) תמה מאד בדברי הרמב"ן ע"ש שהק' על הרמב"ן למה כבש משה את נבואתו ולא אמר להם קודם, ואם עפ"י הדיבור עשה כן מ"ט לא המתין עוד, וולכאור' יש לת' שנצטוה בזמן משנה תורה לומר אז לישראל את כל שאר המצוות, וכן גר' מהפסוק (א-ג) ככל אשר צוה ה' אותו אליהם], עוד הקשה דהרבה מצוות שלא נהגו בהם נאמרו להם קודם כשמיטין ויובלות, ועוד דרוב המצוות שנתחדשו הם חובות הגוף ולמה לא נאמרו להם, [גר' דהבין עפ"י הגמ' קידושין לח: שכל המצוות שהם חובות הגוף נהגו קודם שבאו לא"י א"כ ודאי נהג כל המ' שנה, אמנם לד' הרמב"ן נוכל לומר שהכונה רק מזמן שנצטוו], עוד הק' וז"ל וגם מה שכתב ז"ל מפני שאינן תדירות, והלא באותן שנאמרו יש כמה מצוות שלא שכיחי טפי מהני, ובאותן שנתחדשו איכא כמה מצוות דשכיחי תדיר כגון ואכלת ושבעת וברכת וגו', לא תוסיף, לא תגרע, הקם תקים עמו, וכי מצות גירושין לא שכיחא והלא מעשים בכל יום ורוב מצות המיוחדות הם דברים מצוים יותר מאותם שנאמרו וכו', עכ"ל. ומעי"ז הק' האברבנאל בריש דברים.

אמנם מסקנות האברבנאל והרדב"ז הפוכים, דהאברבנאל נוקט שהכל נאמר כבר לישראל לפני"כ רק בתורה נכתב להדיא בחומש דברים עש"ע ובכל פירושו לדברים שמפרט איך שמרומוז כבר הכל באינך החומשים, אמנם מסקנת הרדב"ז שכל מה שנאמר מחדש בחומש דברים זה היה הזמן שצויה ה' את משה ומשה אמרם

והיה אם שמוע כשיצאו ממצרים, דהלא ד' פרשיות מעכבין זא"ז ומאחר שנצטוו במצות תפילין ע"כ דהיה להם ד' פרשיות.

הל"א מעתה יש להקשות על הרמב"ן והרדב"ז שס"ל שמה שכתוב מחדש בחומש דברים ראיה הוא שלא נצטוו ע"ז קודם [לרמב"ן ישראל לא נצטוו, ולרדב"ז אפי' משה לא נצטוו עדיין] והא קמן שפרשת שמע והיה אם שמוע כבר היו מצווים ע"ז קודם, אמנם יעוין בספר בית אלקים למבי"ט שער היסודות פרק לז שמאריך בכל ענינים אלו, ונוקט שבאמת לא נצטוו על מצות תפילין קודם לזמן חומש דברים. י"ב וע"ש שגם מתקשה לומר שלא נהגו כלל במצוות המחודשות בדברים וכתב לחדש שעסקו בכל מצוות אלו שכבר נמסר להם במסורת מאבותיהם עד אברהם אבינו שנאמר לו התורה בנבואה וכן בעשרת הדברות נרמזו להם כל המצוות, והם עפ"י הגבורה ידעו את הרמזים ועסקו בכל התורה כולה בדרך זה, וקימו קצתם את כולה וכן משה קיים כבר כל מה שהיה אפשר ולכן רק על מצוות התלויות בארץ מצטער להיכנס לא"י לקימם דשאר המצות משכבר היה מקימם, זה תורף דבריו המחודשים.

(כא) **אמנם** עדיין יש להעיר דנראה מחז"ל שכן נאמר להם פרשת שמע והיה אם שמוע, וזה במדרש רבה ר"פ קרח שכ' שקרח אמר למשה בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה א"ל חייב במזוזה וכו', הרי שמוע כבר למדס חיוב מזוזה, וזה הלא כתוב רק בפרשת שמע והיה אם שמוע הכתובים בדברים הרי שכבר נאמר להם לישראל פרשיות אלו ונצטוו בהם. וכן מבואר בסיפרי ס"פ שלח וז"ל "כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת חמורות כגון שבת ועריות ציצית ותפילין וכו'", עכ"ל. עוד אי' בחז"ל הו' בדעת זקנים מבעה"ת ופי' הרא"ש ס"פ שלח שאמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים כתוב בתפילין למען תהיה תורת ה' בפיך וציוותם שלא לנושאם בשבת ואילו היה זה נושאן היה נזכר ולא חילל את השבת, אמר הקב"ה הריני קובע ומצוה להם מצוה אחת שעל ידה יהיו נזכרין מן המצוות כמו במצות תפילין ותהיה נוהגת בשבת וזו היא מצות ציצית. ע"כ. [ועי' בסידור אוצר התפלות בהושענות על מש"כ "יקרך עמם מעבירים" מהמהרי"ל דיסקין ז"ל]. וע"ע סיפרי ס"פ שלח על הפסוק וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, זו

י"ב. ולכאור' בפרק לב נקט לא כך שכ' וז"ל והיה אפשר לומר שאפי' אחר מעשה המשכן לא אמרן לישראל עד שנת הארבעים כמו שהן כתובות במשנה תורה, אלא שקשה להאמין שדור המדבר שהיו דור שכולו דעה ואהרן בראשם שמתו כולם קודם הזמן שהוזכר בראש משנה תורה שלא זכו לדעת ולהבין כל המצוות שנאמרו במשנה תורה בפרט פרשת יחוד השם ותלמוד תורתו ועשית מצותיו, ולכן אני אומר כי אלה המצוות שלא הוזכרו אלא במשנה תורה למדס משה רבינו לכל דור המדבר אלא שלא נתן לו רשות שיכתבם אפי' למ"ד תורה מגלה מגלה ניתנה כי אם בשנת הארבעים בעשתי עשר חודש וכו' עכ"ל.

פרשת שמע, ועי' מנחות מג.; הרי שבזמן שנאמר מצות ציצית כבר נצטוו על ק"ש.

ויש להסמיק ע"ז עוד את ד' רש"י בדברים (יא-י) בפסוק כי הארץ אשר אתה בא שמה וגו' שנאמרה פרשה זו לישראל ביציאתם ממצרים. ואח"כ כתוב פרשת והיה אם שמוע. וכ' שם רש"י (יא-יג) והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים, א"כ נר' שב' פרשיות נאמרו זו אחר זו, וגם פרשת והיה אם שמוע נאמר להם ביציאתם ממצרים. ועפ"י כ"ז הדרא קושיא לדוכתה על הרמב"ן ורדב"ז שהנה מבו' ששמע והיה אם שמוע נאמר לפני חומש דברים וחזינן שאין הכרח שהמצוות המיוחדות בדברים נאמרו רק אז.

כב) ונרי לישב ד' הרמב"ן ורדב"ז באופ"א בהקדם אשר שאלני משכבר גיסי הר"ר שאול ברזם שי' על הרמב"ן שהמצוות המיוחדות בדברים נצטוו ע"ז ישראל באותו זמן, דהנה בהמ"ז נזכר ג"כ לראשונה בפרשת עקב, ולהדיא אמרינן בברכות מח: שמשוה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד המן לישראל.

נאמנם יעוין במעיו"ט שם על הרא"ש סי' כב אות ז' שבי' בקושית הרא"ש שהיה אפשר לומר שהזמן שמשוה תיקן ברכת הזן היה בזמן אמירת משנה תורה, [מיהו לא כתב כן אליבא דאמת], אבל בחזו"א או"ח כח. סק"ח, הק' עליו מלישנא דהגמ' שמשוה תיקן בשעה שירד, וסיים החזו"א דמיהא בע"כ לאו בהתחלת ירידת המן ממש, שהתחיל לירד קודם מתן תורה, ¹²³⁴⁵⁶⁷ ע"כ, ומ"מ נר' שאפי' אם נאמר שהיה קצת אחרי שהתחיל לרדת ונקרא בשעה שירד, אבל א"א לומר שהיה בסוף המ' שנה דזה ודאי לא במשמעות הלשון, נוגם י"ל שמשוה תיקן מיד כשירד הודאה על המן בתורת תקנה שלו כעין מש"כ בב"ק פב., ואחרי מתן תורה נהיה מצוה מדאו' של בהמ"ז וביררו בנוסח שתיקן משה כ"א].

כג) ונרי לתרץ דהלא מודה הרמב"ן שיש מצוות שנכתבו בדברים שכבר נצטוו ע"ז קודם ונכפלו בשביל דבר שנתחדש בו כמש"כ הרמב"ן שם שיש מצוות שבאו להוסיף הסבר או להזהיר ע"ז, ע"ש, וא"כ מבו' שעיקר דברי הרמב"ן

כ. ובחזו"א שם הק' עוד על המעיו"ט שכתוב שכל תרי"ג המצוות נאמרו בסיני גם הפרטות ע"ש, ואזיל לשיטתו בסי' קכה הנזכר בענף א' (או"ב) שנוקט שלא נתחדש למשה כלום אחרי מתן תורה, אכן כבר הארכנו שם שאינו מוסכם, והרבה מרבתינו לא נקטו כך, ועוד יש להעיר דאפי' לדרך זו שלמשה נאמרה כל התורה מ"מ הכל מודים שלישאל לא נאמרו כל המצוות כמשנ"ת בענף ב' בארוכה, וא"כ מיושב ד' המעיו"ט שהוא איירי כלפי ישראל מתי נאמר להם ולא על משה, ודו"ק.

כא. ומיהו לפי"ז כבר יש לדחות גם את עיקר הקושיא מהגמ' דלעולם י"ל שמשוה תיקן להם לישראל ברכת הזן בתורת תקנה משעה שירד, ובסוף המ' שנה או נצטוו ע"ז מן התורה והמשיכו בנוסח של משה לקיום המצוה, ואם נימא כן יתבאר לשון הרמב"ם בהקדמה לפה"מ בחלק החמישי כפשוטו שהזכיר כמה תקנות נביאים והזכיר גם תקנה זו, וכ"כ בפ"י ר"נ גאון שבת ל. ובהג' היעב"ץ בפה"מ פירש שהכונה רק לנוסח הברכה כמו שפי' הרשב"א והרא"ש ד' הגמ' שם (מח:), וכן פי' הרמב"ן בסה"מ שורש א' והובא בכ"מ רפ"ב מברכות, אכן למה שכתבנו כאן י"ל שבאמת כל עיקר הברכה היה מתקנת משה והכונה על הזמן שהיה מירידת המן עד שנצטוו ישראל בסוף המ' שנה [או לכל הפחות עד מתן תורה או עד השעה שנצטוו מדאורייתא].

שנתבאר שכבר נאמר להם לפני זמן אמירת חומש דברים וא"כ הוי סתירה לרמב"ן ורדב"ז שהמצוות שכתובות לראשונה בדברים שם נצטוו והנה חזינן שאינו מוכרח, ולפמשנ"ת דכל דבריהם נאמרו רק מן הסתם כשהיה ראוי להיכתב בחומש אחר, א"כ ניחא גם זה דפרשת שמע והיה אם שמוע מלבד שהם מצוות בהקריאה ותפילין ומזוזה, הלא הם מוסרים גדולים מצד עצמם, א"כ י"ל שלכן נכתב בחומש דברים שהוא המקום שהזהירם משה הרבה בעניני אמונה יראה ואהבה, כמו שאר הפרשיות השנויות לפנייהם ואחרייהם, נויל"ע אם לדברינו יצא שמשא לא אמר לישראל כלל פרשיות אלו בזמן אמירת חומש דברים ורק התורה כתבה את זה שם, או שמשא עצמו חזר שם על דברים אלו שנצטוו כבר לפני"כ ויל"ע, וספק זה הוא גם לא לפי משנ"ת בדעת הרמב"ן. אלא בדברי חז"ל הנ"ל (אות כא) שנר' שנאמר להם פרשיות שמע והיה אם שמוע קודם לחומש דברים, וכמו שהו' לעיל (אות כ') מד' המיוחס לרשב"א מנחות לד. שכתב כן להדיא.

שהמצוות המחודשות באותו שעה נאמר להם הוא מן הסתם שאם לא ראינו שנצטוו ע"ז קודם ורק כאן נכתב ודאי כאן נאמר להם. אך שפיר יתכן שאם יש סיבה אחרת שתכתב המצוה בחומש דברים שפיר נוכל לומר שבאמת נצטוו ע"ז קודם.

ולפ"ז יתישב הקושיא מברכת המזון די"ל שמודה הרמב"ן שנצטוו באמת בתחילת המ' שנה, ומה שנכתב רק בחומש דברים דאותו פסוק שלמדנו ממנו את המצוה ואכלת ושבעת וגו' בפרשת עקב (דברים פ"ח), נכתב בתוך פרשה שלמה שמשא הזהירם שלא ישכחו את ה', ויזכרו את כל הזמן שהיו במדבר שנים ה' ועינה אותם שידעו שהכל מה' והמשיך שגם כשיבואו לא"י יזכרו כ"ז ויברכו את ה' כשיאכלו וישבעו ע"ש בכל הפרשה [ובמלבי"ם], וכבר נתבאר שכל ההוכחה שנתחדש בדברים הוא רק אם אין הסבר אחר שנכתב המצוה רק שם משא"כ בזה ודו"ק.

ועל דרך זה נר' לתרץ גם הקושיא מפרשיות שמע והיה אם שמוע